STUDIA PELPLIŃSKIE ROCZNIK DIECEZJI PELPLIŃSKIEJ

ISSN 0239-4456 (print)
eISSN 2391-8713 (oline)

CC BY ND

59(2025), s. 47–62

Ks. Daniel Brzeziński
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
danbr@op.pl
ORCID: 0000-0003-4680-3055

LITURGICZNE ZNAKI NADZIEI W BULLI OGŁASZAJĄCEJ JUBILEUSZ ZWYCZAJNY ROKU 2025 *SPES NON CONFUNDIT*

DOI: http://dx.doi.org/10.12775/SPLP.2025.003

Streszczenie

W bulli *Spes non confundit* papież Franciszek, ogłaszając Jubileusz Zwyczajny Roku 2025, wskazał szereg znaków, które nazwał „wydarzeniami łaski" i – zgodnie z hasłem Jubileuszu – „znakami nadziei świadczącymi o obecności Boga w świecie". Opisując współczesne „znaki nadziei", zmarły papież skupił uwagę na znakach politycznych i społecznych, takich jak pokój dla świata, „wizja życia pełna entuzjazmu" połączona z odpowiedzialnym macierzyństwem i ojcostwem, troska o chorych, o młodzież, o migrantów, o osoby w podeszłym wieku i o samotnych, ubogich oraz potrzebujących. Nie zapomniał także o tym, co istotne dla wszystkich jubileuszy: o przebaczeniu i pielgrzymowaniu. Wśród owych znaków wyjątkowe miejsce zawsze zajmuje liturgia Mistycznego Ciała Chrystusa, która nie może nie znajdować się w centrum obchodów jubileuszowych Kościoła, zwłaszcza celebracja Eucharystii oraz sprawowanie sakramentu pokuty i pojednania. Choć w samej bulli poświęcono jej relatywnie mało miejsca, nie oznacza to, iż w świętowaniu każdego jubileuszu chrześcijaństwa liturgia nie jest szczególną czasoprzestrzenią łaski ze szczególnymi znakami, co wynika z jej ontycznego

sensu i roli zbawczej. W artykule – stosując *per analogiam* Franciszkową terminologię – przedstawiono liturgiczne znaki nadziei zaproponowane w bulli *Spes non confundit*. Są nimi: liturgia otwarcia i zamknięcia Drzwi Świętych, sprawowanie sakramentu pokuty i pojednania i możliwość uzyskania odpustu zupełnego oraz znak jedności chrześcijan, jakim mogłoby być wspólne świętowanie dorocznej pamiątki zmartwychwstania Pana.

Słowa kluczowe: Jubileusz Zwyczajny Roku 2025, bulla *Spes non confundit*, znaki liturgiczne, nadzieja

LITURGICAL SIGNS OF HOPE IN THE BULL ANNOUNCING THE ORDINARY JUBILEE OF 2025 'SPES NON CONFUNDIT'

Abstract

In the bull 'Spes non confundit' Pope Francis, when announcing the Ordinary Jubilee of 2025, pointed to a number of signs which he called 'events of grace' and, in accordance with the motto of the Jubilee, 'signs of hope testifying to God's presence in the world.' In describing contemporary 'signs of hope,' the late Pope focused on the political and the social, such as peace for the world, an 'enthusiastic vision of life' combined with responsible motherhood and fatherhood, the care of the sick, the young, the migrants, the elderly and the lonely, the poor and the needy. He also did not forget what is essential for all jubilees: forgiveness and pilgrimage. Among these signs, the liturgy of the Mystical Body of Christ always occupies a special place, which cannot fail to be at the centre of the Church's jubilee celebrations, especially the celebration of the Eucharist and the administration of the sacrament of penance and reconciliation. Although the bull itself does not devote much space to it, this does not mean that in the celebration of every Christian jubilee, the liturgy is not a special space-time of grace with special signs, which results from its ontological meaning and salvific role. This article, using Franciscan terminology by analogy, presents the liturgical signs of hope proposed in the bull 'Spes non confundit'. These are: the liturgy of the opening and closing of the Holy Door, the celebration of the sacrament of penance and reconciliation and the possibility of obtaining a plenary indulgence, and the sign of Christian unity, which could be the joint celebration of the annual memory of the Lord's Resurrection.

Keywords: Ordinary Jubilee of 2025, 'Spes non confundit', bull, liturgical signs, hope

„Spes non confundit, nadzieja zawieść nie może (Rz 5, 5)". Tymi słowami z Listu do Rzymian rozpoczął papież Franciszek (†2025) bullę zapowiadającą Jubileusz Zwyczajny Roku 2025, ogłoszoną w uroczystość Wniebowstąpienia Pańskiego 9 maja 2024 roku[1]. „W imię nadziei – napisał Franciszek – Paweł Apostoł napełnia odwagą chrześcijańską wspólnotę Rzymu. Nadzieja jest również głównym przesłaniem zbliżającego się Jubileuszu, który zgodnie ze starożytną tradycją papież ogłasza co dwadzieścia pięć lat. Myślę o wszystkich pielgrzymach nadziei, którzy przybędą do Rzymu, aby przeżyć Rok Święty, a także o tych, którzy nie mogąc dotrzeć do miasta Apostołów Piotra i Pawła, będą go obchodzić w Kościołach partykularnych. Niech to będzie dla wszystkich wydarzenie żywego i osobistego spotkania z Panem Jezusem, «bramą zbawienia» (por. J 10,7.9); z Tym, którego Kościół ma misję głoszenia zawsze, wszędzie i wszystkim jako «naszą nadzieję»" (1 Tm 1,1)"[2].

Każdy jubileusz – tak zwyczajny, jak i nadzwyczajny – obchodzony jest w pewnym kontekście i charakteryzuje się specyfiką historyczną, kulturową, społeczną, niekiedy polityczną, eklezjalną, duchową i pastoralną. Z każdym jubileuszem związanych jest również wiele celebracji liturgicznych i różnorakich wydarzeń zarówno w wymiarze Kościoła powszechnego, jak i w Kościołach partykularnych. Jednocześnie wszystkie jubileusze mają wspólny, ponadczasowy sens historiozbawczy oraz niezależne od zmieniających się uwarunkowań zewnętrznych przesłanie dla Kościoła i świata[3].

Teologia i wymiar zbawczy roku jubileuszowego zapisane są w znakach i poprzez te znaki się realizują. Mówiąc o znakach czasu, Franciszek nawiązał do nauki II Soboru Watykańskiego i konieczności interpretacji tych znaków w świetle Ewangelii[4]. Owe znaki nazwał „wydarzeniami łaski" i – zgodnie z hasłem Jubileuszu Roku 2025 – „znakami nadziei"[5] „świadczącymi o obecności Boga w świecie"[6]. Przyrównał jednocześnie życie chrześcijanina do „drogi nadziei"[7].

---

1 Zob. Franciszek, *Bulla ogłaszająca Jubileusz Zwyczajny Roku 2025 „Spes non confundit"*, nr 1; polskie tłumaczenie bulli, z którego korzystamy, znajduje się w: *Pielgrzymi nadziei. Program duszpasterski Kościoła katolickiego w Polsce na rok 2024/2025. Zeszyt teologicznopastoralny*, red. W. Musioł i in., Opole 2024, s. 13–32.

2 Franciszek, *Bulla „Spes non confundit"*, 1.

3 Zob. D. Brzeziński, *Rok jubileuszowy w Kościele. Podstawy biblijne i chrześcijański sens teologiczny*, w: *Pielgrzymi nadziei*, red. W. Musioł i in., s. 49–68. Niektóre fragmenty tego opracowania wykorzystano w niniejszym artykule.

4 Franciszek, *Bulla „Spes non confundit"*, 7.

5 Tamże, 7–15.

6 Tamże, 17.

7 Zob. tamże, 5.

Wskazując współczesne „znaki nadziei", papież skupił uwagę na znakach politycznych i społecznych[8], takich jak pokój dla świata[9], „wizja życia pełna entuzjazmu" połączona z odpowiedzialnym macierzyństwem i ojcostwem[10], troska o chorych[11], o młodzież[12], o migrantów[13], o osoby w podeszłym wieku i o samotnych[14], ubogich[15] oraz potrzebujących[16]. Nie zapomniał także o tym, co istotne dla wszystkich jubileuszy: o przebaczeniu i pielgrzymowaniu[17].

Wśród owych znaków wyjątkowe miejsce zawsze zajmuje liturgia Mistycznego Ciała Chrystusa, która nie może nie znajdować się w centrum obchodów jubileuszowych Kościoła, zwłaszcza celebracja Eucharystii oraz sprawowanie sakramentu pokuty i pojednania[18]. Choć w samej bulli poświęcono jej relatywnie niezbyt dużo miejsca, nie oznacza to jednak, iż w świętowaniu każdego jubileuszu chrześcijaństwa liturgia nie jest szczególną czasoprzestrzenią łaski ze szczególnymi znakami, co wynika z jej ontycznego sensu i zbawczej roli. Pośród tych znaków najważniejsze są oczywiście znaki sakramentalne.

W naszym opracowaniu – stosując *per analogiam* Franciszkową terminologię – pragniemy przedstawić liturgiczne znaki nadziei zaproponowane w bulli *Spes non confundit.* Są nimi: liturgia otwarcia i zamknięcia Drzwi Świętych, sprawowanie sakramentu pokuty i pojednania i możliwość uzyskania odpustu zupełnego oraz znak jedności chrześcijan, jakim mogłoby być wspólne świętowanie dorocznej pamiątki zmartwychwstania Pana.

LITURGIA OTWARCIA I ZAMKNIĘCIA DRZWI ŚWIĘTYCH

„Wspierany […] długą tradycją, mając pewność, że ten Rok Jubileuszowy będzie dla całego Kościoła intensywnym doświadczeniem łaski i nadziei, zarządzam – napisał Franciszek – aby Drzwi Święte Bazyliki Świętego Piotra w Watykanie zostały otwarte 24 grudnia bieżącego [2024] roku, rozpoczynając w ten

---

8 Zob. J. Szulist, *Społeczne przesłanie Roku Jubileuszowego 2025*, „Teologia i Człowiek" 69(2025), nr 1, s. 33–46.
9 Franciszek, *Bulla „Spes non confundit"*, 8.
10 Tamże, 9
11 Tamże, 10.
12 Tamże, 12.
13 Tamże, 13.
14 Tamże, 14
15 Tamże, 15
16 Tamże, 16.
17 Tamże, 5.
18 Zob. *Liturgie*, [on-line:] iubilaeum2025.va/pl.html (11.07.2025); H. Sobeczko, *Liturgiczny wymiar obchodów Wielkiego Jubileuszu Roku 2000*, „Liturgia Sacra" 6(2000), nr 1, s. 5–21.

sposób Jubileusz Zwyczajny. W niedzielę, 29 grudnia 2024 roku, otworzę Drzwi Święte mojej katedry świętego Jana na Lateranie, która 9 listopada tego roku [2024] będzie obchodzić 1700. rocznicę poświęcenia. Następnie, 1 stycznia 2025 roku, w uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Maryi zostaną otwarte Drzwi Święte papieskiej Bazyliki Matki Bożej Większej. Na koniec, w niedzielę 5 stycznia, zostaną otwarte Drzwi Święte papieskiej Bazyliki Świętego Pawła za Murami. Te trzy ostatnie Drzwi Święte zostaną zamknięte przed niedzielą 28 grudnia tego samego [2025] roku. […] Jubileusz Zwyczajny zakończy się zamknięciem Drzwi Świętych Papieskiej Bazyliki Świętego Piotra w Watykanie, 6 stycznia 2026 roku, w uroczystość Objawienia Pańskiego"[19].

Obrzęd otwarcia, a na zakończenie obchodów także zamknięcia Drzwi Świętych, zwanych również Świętymi Wrotami, Złotą Bramą bądź Bramą Świętą, na przestrzeni wieków ulegał wielu zmianom[20]. Święta Brama, „Brama Pana, przez którą wejdą sprawiedliwi" (por. Ps 118/117/,19-20) wiąże się z tradycją świętowania lat jubileuszowych, kiedy odpust można było uzyskać, wyłącznie udając się w pielgrzymkę do Rzymu. Przejście przez tę Bramę było więc zewnętrznym znakiem otrzymania odpustu.

Ustanowienie Drzwi Świętych we wszystkich czterech bazylikach większych Wiecznego Miasta było nowością pontyfikatu Aleksandra VI (†1503). Dotyczyło Jubileuszu Roku 1500. W poprzednich latach jubileuszowych Drzwi Święte były

---

[19] Franciszek, *Bulla „Spes non confundit"*, 6. Wieczorem 2 grudnia 2024 roku w Bazylice św. Piotra w Watykanie odbył się obrzęd *recognitio*. Była to uroczysta ceremonia, podczas której sprawdzano, czy Drzwi Święte zamknięte podczas ostatniego jubileuszu są nienaruszone i zapieczętowane oraz gotowe do ponownego otwarcia na nowy Rok Święty 2025. Obrzęd *recognitio* rozpoczęła modlitwa kardynała Maura Gambettiego – wikariusza generalnego Państwa Watykańskiego i archiprezbitera papieskiej bazyliki. Następnie wyważono ścianę, która zabezpieczała Drzwi Święte wewnątrz świątyni. Wydobyto metalową skrzynkę, która była tam przechowywana od zakończenia ostatniego Roku Świętego – Jubileuszu Miłosierdzia w listopadzie 2016 roku. Znajdował się w niej klucz, który pozwolił na otwarcie Drzwi Świętych wieczorem 24 grudnia 2024 roku, a także klamki, pergamin potwierdzający ich zamknięcie oraz cegły i pamiątkowe medale Franciszka, Benedykta XVI (†2021) i św. Jana Pawła II (†2005). Wydobyte podczas *recognito* dokumenty i przedmioty zostały przekazane papieżowi Franciszkowi. W dniu 3 grudnia 2024 roku ta sama ceremonia odbyła się w Bazylice św. Jana na Lateranie, następnie 5 grudnia w Bazylice św. Pawła za Murami, a dzień później – w Bazylice Matki Bożej Większej; zob. M. Weresa, *Jubileusz 2025: przygotowanie Drzwi Świętych*, [on-line:] vaticannews.va/pl/watykan/news/2024-12/jubileusz--2025-przygotowanie-drzwi-swietych.html (11.07.2025).

[20] Podczas Wielkiego Jubileuszu Roku 2000 obrzęd otwarcia Drzwi Świętych miał uproszczony przebieg, odbiegający od wcześniejszych ceremonii. Zob. Z. Wit, *Aperite mihi portas. Drzwi w liturgii rzymskiej*, w: *Ut mysterium paschale vivendo exprimatur. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Helmutowi Janowi Sobeczce, dziekanowi Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, z okazji 60. rocznicy urodzin*, red. T. Dola, R. Pierskała, Opole 2000, s. 183–203.

z pewnością otwierane w Bazylice Laterańskiej. Źródła z XV wieku zawierają informacje także o wcześniejszym istnieniu Drzwi Świętych w Bazylice Watykańskiej, choć nie wiadomo nic pewnego na temat ewentualnego ich odmurowywania i otwierania[21].

Drzwi Święte czterech najważniejszych rzymskich bazylik to specjalne drzwi, znajdujące się na frontonie po lewej lub po prawej stronie drzwi głównych, otwierane i zamykane z okazji rozpoczęcia i zakończenia roku jubileuszowego. Są otwierane w czterech bazylikach, aby umożliwić wszystkim pielgrzymom symboliczne ich przekroczenie[22]. W okresie pomiędzy jubileuszami Drzwi Święte są zamknięte, a w Bazylice św. Piotra od strony wnętrza zasłania je mur budowany po zakończeniu poprzedniego, a burzony przed otwarciem następnego roku świętego. Niegdyś do papieża należało nawet rozbieranie owego muru, w sposób mniej lub bardziej symboliczny, w momencie otwierania Drzwi Świętych[23].

Święte Drzwi pozostają przez cały czas jubileuszu otwarte, co pozwala nie tylko w pełni przeżyć odpust związany z rokiem świętym, ale też oznacza, że wciąż otwarta droga nawrócenia prowadzi do spotkania z Chrystusem – Bramą prowadzącą do Ojca i dającą zbawienie (por. J 10,9). Przekroczenie progu Drzwi Świętych to znak pragnienia kroczenia za Chrystusem Dobrym Pasterzem. Drzwi to też przejście prowadzące zarówno do kościoła jako budowli sakralnej, miejsca zgromadzenia liturgicznego i miejsca obecności Boga, jak i do Kościoła jako wspólnoty wierzących w Chrystusa. Dla tej wspólnoty kościół to nie tylko przestrzeń sacrum, ale również oczywisty znak zbawczej relacji człowieka wierzącego z Chrystusem.

Na rozpoczęcie Jubileuszu Roku 2025 Drzwi Święte w Bazylice św. Piotra otworzył osobiście papież Franciszek 24 grudnia 2024 roku wieczorem. W Bazylice Świętych Janów na Lateranie w imieniu Ojca Świętego uczynił to kardynał Baldassare Reina, wikariusz Rzymu i archiprezbiter bazyliki, w dniu 29 grudnia

---

[21] Ów nowy ryt odnoszący się do czterech bazylik większych został wspomniany w bulli *Inter curas multiplices* wydanej 20 grudnia 1499 roku. Przygotowania do inauguracji Jubileuszu Roku 1500 – z grudnia 1499 roku – opisał papieski ceremoniarz J. Burchard (†1506). Zob. Ł. Żak, *Rzymskie celebracje liturgiczne Jubileuszu 1500 Roku*, „Poznańskie Studia Teologiczne" 45(2024), s. 115–134.

[22] Oprócz tych czterech bazylik większych zarówno w Wiecznym Mieście, jak i w całym świecie wyznacza się wiele innych kościołów, z którymi związane są jubileuszowe łaski. Zob. *Kościoły jubileuszowe*, [on-line:] iubilaeum2025.va/pl.html (11 lipca 2025 r.).

[23] Począwszy od 1950 roku, grube mury skrywające Drzwi Święte w Bazylice św. Piotra – jak już wspomniano – są rozbierane wcześniej, aby podczas uroczystej liturgii papież mógł je jedynie popchnąć od zewnątrz i przejść przez nie jako pierwszy pielgrzym. Wówczas wyjmuje się też skrzynię zamurowaną podczas poprzedniego roku świętego, zawierającą klucze do Drzwi Świętych. Ze względów bezpieczeństwa zrezygnowano z używania młotka, którym w czasie obrzędu uderzano w zaprawę murarską w celu wyjęcia skrzyni.

2024 roku; w Bazylice Matki Bożej Większej – kardynał Rolandas Makrickas, ówczesny archiprezbiter koadiutor bazyliki, 1 stycznia 2025 roku; w Bazylice św. Pawła za Murami natomiast – kardynał James Michael Harvey, archiprezbiter świątyni, który przewodniczył Eucharystii oraz obrzędowi otwarcia Drzwi Świętych. Dodajmy, że 26 grudnia 2024 roku Franciszek otworzył również Drzwi Święte w rzymskim więzieniu Rebibbia[24].

Zgodnie z postanowieniem Franciszka, wyrażonym w bulli *Spes non confundit*, w niedzielę 29 grudnia 2024 roku we wszystkich katedrach i konkatedrach Eucharystię na uroczyste otwarcie Roku Jubileuszowego sprawowali biskupi diecezjalni. Podczas celebracji w kościele konkatedralnym biskupa mógł zastąpić jeden z jego delegatów. Na tę okazję została przygotowana specjalna księga liturgiczna, opublikowana w kilku językach nowożytnych, w tym po polsku, zawierająca między innymi formularze mszalne, które mogą być używane w trakcie Roku Jubileuszowego[25].

Papież wyraził także pragnienie, aby „pielgrzymka z kościoła wybranego na *collectio* [zgromadzenie] do katedry była znakiem drogi nadziei, która oświecona słowem Bożym jednoczy wierzących. Niech podczas tej pielgrzymki – prosił Franciszek – odczytywane będą niektóre fragmenty niniejszego Dokumentu i niech będzie ogłoszony ludowi Odpust Jubileuszowy, który będzie można uzyskać w Kościołach partykularnych, zgodnie z przepisami zawartymi w tym samym Rytuale obchodów Jubileuszu. Podczas Roku Świętego, który w Kościołach partykularnych zakończy się w niedzielę 28 grudnia 2025 roku, należy zatroszczyć się […], aby Lud Boży mógł przyjąć z pełnym udziałem zarówno głoszenie nadziei łaski Bożej, jak i znaki potwierdzające jej skuteczność”[26].

SAKRAMENT POKUTY I POJEDNANIA ORAZ JUBILEUSZOWY ODPUST ZUPEŁNY

Jednym z fundamentalnych znaków i podstawowych celów każdego jubileuszu w Kościele jest pojednanie człowieka z Bogiem i innymi ludźmi. Najbardziej skutecznie, bo na płaszczyźnie sakramentalnej, dokonuje się ono w sakramencie pokuty i pojednania. „Sakrament pokuty – przypomniał Franciszek w bulli *Spes non confundit* – upewnia nas, że Bóg gładzi nasze grzechy”[27].

Jubileusz dotyczy całego Kościoła, dlatego Franciszek wezwał, aby we wszystkich Kościołach partykularnych „zwrócić szczególną uwagę na przygotowanie

---

[24] Zob. *Kalendarz wydarzeń,* [on-line:] iubilaeum2025.va/pl/calendario/calendario-generale.html (11.07.2025).

[25] Zob. Franciszek, *Bulla „Spes non confundit”*, 6.

[26] Dykasteria ds. Ewangelizacji, *Jubileusz 2025. Teksty liturgiczne*, Watykan 2024.

[27] Franciszek, *Bulla „Spes non confundit”*, 23.

kapłanów i wiernych do spowiedzi oraz na dostępność tego sakramentu w formie indywidualnej"[28].

„Sakramentalne pojednanie – wyjaśniał papież – jest nie tylko piękną sposobnością duchową, ale stanowi decydujący, istotny i niezbędny krok na drodze wiary każdego człowieka. Tam pozwalamy Panu zniszczyć nasze grzechy, uleczyć nasze serca, podnieść nas i objąć, abyśmy poznali Jego czułe i współczujące oblicze. Nie ma bowiem lepszego sposobu na poznanie Boga niż pozwolenie Mu, by nas pojednał ze sobą (por. 2 Kor 5,20), rozkoszując się Jego przebaczeniem. Nie rezygnujmy zatem ze spowiedzi – zachęcał papież – ale odkryjmy na nowo piękno sakramentu uzdrowienia i radości, piękno przebaczenia grzechów!"[29].

I dalej, powołując się na *Katechizm Kościoła Katolickiego*, pisał: „Jednakże, jak wiemy z osobistego doświadczenia, grzech pozostawia ślad, pociąga za sobą konsekwencje: nie tylko zewnętrzne, jeśli chodzi o następstwa popełnionego zła, ale także wewnętrzne, ponieważ każdy grzech, nawet powszedni, powoduje ponadto nieuporządkowane przywiązanie do stworzeń, które wymaga oczyszczenia, albo na ziemi, albo po śmierci, w stanie nazywanym czyśćcem. Tak więc w naszym słabym i skłonnym do zła człowieczeństwie trwają pozostałe skutki grzechu. Są one usuwane przez odpust"[30].

„Odpust – czytamy w papieskiej bulli – pozwala nam odkryć, jak nieograniczone jest miłosierdzie Boga. To nie przypadek, że w starożytności termin *miłosierdzie* był używany zamiennie z terminem *odpust*, właśnie dlatego, że ma wyrażać pełnię Bożego przebaczenia, które nie zna granic"[31].

Pierwszego odpustu jubileuszowego udzielił papież Bonifacy VIII (†1303) już w pierwszym Roku Jubileuszowym 1300. Na mocy bulli *Atiquorum habet* obdarował on odpuszczeniem kar doczesnych wiernych, którzy pobożnie nawiedzili grób Świętego Piotra w „czcigodnej Bazylice księcia Apostołów"[32]. Gdy Klemens VI (†1352) zapowiadał na rok 1350 drugi jubileusz, w bulli *Unigenitus Dei Filius* z 1343 roku wyłożył podstawy katolickiej nauki dotyczącej odpustów[33].

Do tych wydarzeń nawiązał Franciszek w bulli *Spes non confundit*: „Lubię myśleć, że droga łaski, ożywiona duchowością ludową, poprzedziła ogłoszenie pierwszego Jubileuszu w 1300 roku. Nie możemy bowiem zapomnieć o różnych formach, poprzez które łaska przebaczenia została obficie wylana na święty wierny Lud Boży. Przypomnijmy na przykład wielkie przebaczenie, którego św. Celestyn V (†1296) udzielił tym, którzy udali się do Bazyliki Santa Maria di Colle-

[28] Tamże, 5.
[29] Tamże, 23.
[30] Tamże, 23; KKK 1472.
[31] Franciszek, *Bulla „Spes non confundit"*, 23.
[32] Zob. Bonifacy VIII, *Bulla „Antiquorum habet"*, w: *Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, red. S. Głowa, I. Bieda, Poznań 1988, 489, s. 450–451.
[33] Zob. Klemens VI, *Bulla „Unigenitus Dei Filius"*, w: tamże, 490–492, s. 451–452.

maggio w L'Aquila, w dniach 28 i 29 sierpnia 1294 roku, sześć lat przed ustanowieniem Roku Świętego przez papieża Bonifacego VIII. Kościół doświadczał już zatem jubileuszowej łaski miłosierdzia. Jeszcze wcześniej, w 1216 roku, papież Honoriusz III (†1227) przyjął prośbę św. Franciszka (†1226) o odpust dla tych, którzy odwiedzą Porcjunkulę w pierwszych dwóch dniach sierpnia. To samo można powiedzieć o pielgrzymce do Santiago de Compostela: w rzeczywistości papież Kalikst II (†1124) w 1122 roku zezwolił na obchodzenie jubileuszu w tym sanktuarium za każdym razem, gdy święto Apostoła Jakuba przypadało w niedzielę. Dobrze, że ten rozpowszechniony sposób obchodów jubileuszowych jest kontynuowany, aby moc Bożego przebaczenia wspierała i towarzyszyła drodze wspólnot i osób"[34].

W każdym roku jubileuszowym wszyscy wierni są zachęcani, aby korzystać z „darowania przed Bogiem kary doczesnej za grzechy, zgładzone już co do winy. Dostępuje go chrześcijanin odpowiednio usposobiony i pod pewnymi, określonymi warunkami, za pośrednictwem Kościoła, który jako szafarz owoców odkupienia rozdaje i prawomocnie przydziela zadośćuczynienie ze skarbca zasług Chrystusa i świętych. Odpust jest cząstkowy lub zupełny – naucza *Katechizm Kościoła Katolickiego* – zależnie od tego, czy od kary doczesnej należnej za grzechy uwalnia się w części czy w całości. Każdy wierny może zyskiwać odpusty albo za siebie, albo ofiarowywać je za zmarłych"[35].

Odpust jubileuszowy to odpust zupełny, który można uzyskać nie tylko za podjęcie dzieła zawsze umożliwiającego jego otrzymanie, lecz również dzieła, jakie w okresie zwyczajnym pozwala na uzyskanie jedynie odpustu cząstkowego. To rozszerzenie możliwości zyskania odpustu zupełnego to jeden z konkretnych przywilejów roku jubileuszowego. Wśród owych dzieł, za które można uzyskać odpust, znajdują się przede wszystkim: modlitwa, dzieła charytatywne i pokutne, a także pielgrzymka do kościoła jubileuszowego. Kościoły, w których można uzyskać odpust zupełny, wyznaczyła – w Rzymie i poza Wiecznym Miastem – Stolica Apostolska, a także biskupi diecezjalni w każdej diecezji.

W ślad za bullą *Spes non confundit* Penitencjaria Apostolska już 13 maja 2024 roku wydała *Dekret o uzyskaniu odpustu podczas Zwyczajnego Jubileuszu Roku 2025 ogłoszonego przez Jego Świątobliwość papieża Franciszka*[36]. Określiła w nim jubileuszowe miejsca pielgrzymkowe oraz liturgiczne i pozaliturgiczne sposoby uzyskania jubileuszowego odpustu. Zwróciła się też – podobnie jak Franciszek – do „wszystkich księży, aby z hojną dyspozycyjnością i poświęceniem siebie zapewnili jak najszerszą możliwość uzyskania przez wiernych środków zbawienia; ustalali i publikowali terminy spowiedzi, w porozumieniu z proboszczami lub

[34] Franciszek, *Bulla „Spes non confundit"*, 5.
[35] KKK 1471.
[36] Tekst polski w: *Pielgrzymi nadziei*, red. W. Musioł i in., Opole 2024, s. 33–39.

rektorami sąsiednich kościołów; znajdowali się w konfesjonale, planując stałe i częste celebracje pokutne, zapewniając jednocześnie jak najszerszą dostępność księży, którzy po osiągnięciu wymaganego wieku, nie pełnią określonych funkcji duszpasterskich”[37]. W dokumencie przypomniano również o „duszpasterskiej możliwości słuchania spowiedzi także podczas celebracji Mszy Świętej”[38].

WSPÓLNA DATA WIELKANOCY

Franciszek podkreślił, że w Jubileuszowym Roku 2025 przypada 1700. rocznica Soboru Nicejskiego, pierwszego wielkiego soboru powszechnego, który miał za „zadanie zachowanie jedności, poważnie zagrożonej przez zaprzeczenie pełnej boskości Jezusa Chrystusa i Jego współistotności z Ojcem. Uczestniczyło w nim około trzystu biskupów, którzy zebrali się w pałacu cesarskim zwołanym przez cesarza Konstantyna, w dniu 20 maja 325 roku. Po różnych debatach, wszyscy oni, dzięki łasce Ducha Świętego, uznali Symbol Wiary, który do dziś wyznajemy w niedzielnej celebracji eucharystycznej. Ojcowie Soboru chcieli rozpocząć ten Symbol od użycia po raz pierwszy wyrażenia *Wierzymy*, aby zaświadczyć, że w tym *My* wszystkie Kościoły były w jedności, a wszyscy chrześcijanie wyznawali tę samą wiarę”[39].

W opinii zmarłego papieża Sobór Nicejski był „kamieniem milowym w dziejach Kościoła. Jego rocznica zachęca chrześcijan do zjednoczenia się w uwielbieniu i dziękczynieniu Trójcy Świętej, a w szczególności Jezusowi Chrystusowi, Synowi Bożemu, *z substancji Ojca*, który objawił nam tę tajemnicę miłości. Ale Nicea stanowi również zaproszenie dla wszystkich Kościołów i Wspólnot kościelnych, aby podążały drogą ku widzialnej jedności, niestrudzenie poszukując odpowiednich form, które w pełni odpowiadałyby modlitwie Jezusa: *Aby wszyscy*

[37] Tamże, s. 38.

[38] Tamże. Ponadto w dekrecie czytamy: „W celu ułatwienia zadań spowiednikom, Penitencjaria Apostolska, z upoważnienia Ojca Świętego, stanowi, że kapłani, którzy towarzyszą lub przyłączają się do pielgrzymek jubileuszowych poza własną diecezją, mogą korzystać z tych samych uprawnień, jakie zostały im powierzone w ich własnej diecezji przez prawowity organ. Specjalne uprawnienia zostaną wówczas przyznane przez tę Penitencjarię Apostolską penitencjarzom rzymskich bazylik papieskich, kanonikom penitencjarzom lub penitencjarzom diecezjalnym utworzonym w poszczególnych okręgach kościelnych. Spowiednicy, po uprzednim pouczeniu z miłością wiernych o powadze grzechów, do których należą te z dołączonym zastrzeżeniem lub cenzurą, wyznaczą z duszpasterską miłością odpowiednie pokuty sakramentalne, aby w miarę możliwości doprowadzić ich do trwałej pokuty i w zależności od charakteru spraw, zaprosić ich do naprawienia skandali i szkód”. Tamże, s. 38–39.

[39] Franciszek, *Bulla „Spes non confundit”*, 17.

stanowili jedno, jak Ty, Ojcze, we Mnie, a Ja w Tobie, aby i oni stanowili w Nas jedno, by świat uwierzył, że Ty Mnie posłałeś (J 17,21)"[40].

W kontekście owej jedności w bulli *Spes non confundit* została podjęta kwestia wspólnego obchodzenia Wielkanocy przez wszystkich chrześcijan. „Sobór Nicejski zajmował się […] datowaniem Wielkanocy. W tym względzie, jeszcze do dziś istnieją różne stanowiska, które uniemożliwiają świętowanie wydarzenia założycielskiego wiary tego samego dnia. Dzięki opatrznościowym okolicznościom – pisał Franciszek – nastąpi to dokładnie w 2025 roku. Niech będzie to wezwaniem dla wszystkich chrześcijan Wschodu i Zachodu do podjęcia zdecydowanego kroku w kierunku jedności wokół wspólnej daty Wielkanocy. Należy pamiętać, że wiele osób nie jest już świadomych diatryb z przeszłości i nie rozumie, jak mogą istnieć podziały w tym względzie"[41].

Papież – rzecz jasna – nie podaje powodów owych różnic ani nie wchodzi w szczegóły stanowiska Soboru Nicejskiego w sprawie jedności w celebracji dorocznej Paschy Pana, szczególnie że żaden z dwudziestu zachowanych kanonów Soboru w Nicei nie odnosi się do świętowania Wielkanocy[42]. Ustalenia soborowe – przynajmniej w jakiejś części – poznajemy z Listu Soboru do Egipcjan[43], Listu cesarza Konstantyna (†337) z 325 roku[44] oraz z dekretu Soboru Nicejskiego, przekazanego przez Teodoreta z Cyru († ok. 466) na kartach *Historii kościelnej*[45].

---

[40] Tamże.

[41] Tamże.

[42] Zob. *Sobór Nicejski I (325). Kanony*, w: *Dokumenty soborów powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski*, t. 1: *(325–787). Nicea I, Konstantynopol I, Efez, Chalcedon, Konstantynopol II, Nicea II*, oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2001, s. 27–47.

[43] „Ogłaszamy wam dobrą nowinę o jedności, jaka zapadła co do Świętej Paschy. Na wasze prośby ustalono jeden, odpowiedni czas. Przeto wszyscy bracia ze Wschodu, którzy niegdyś świętowali Wielkanoc z Żydami, będą ją obchodzić od tego czasu z Rzymianami i z nami oraz z tymi wszystkimi, którzy od dawnych czasów obchodzili Wielkanoc w tym samym czasie, co my". *List Soboru w Nicei do Egipcjan*, nr 12, w: *Dokumenty soborów powszechnych*, s. 52–53.

[44] List Konstantyna zamieszcza między innymi Sokrates Scholastyk w *Historii Kościoła*. Zob. Sokrates Scholastyk, *Historia Kościoła*, tłum. S. Kazikowski, oprac. E. Wipszycka, A. Ziółkowski, Warszawa 1986, s. 92–95.

[45] „Przeprowadziwszy długą dyskusję na ten temat, jak dobrze by było, gdyby cały Kościół, jaki znajduje się pod niebem, świętował Paschę w jednomyślności doszliśmy do tego, że trzy części zamieszkałej ziemi obchodzi ją w zgodzie z Rzymianami i Aleksandryjczykami i że jedynie pozostała czwarta część nie jest z nimi w zgodzie, a dokładnie chodzi tu o regiony wschodnie. Postanawia się zatem, że, pominąwszy wszelkie pytania i dyskusje, bracia ze Wschodu przyjmą tę samą praktykę, jaką stosują Rzymianie i Aleksandryjczycy oraz wszyscy inni tak, aby tego samego dnia wszyscy zgodnie wznosili swe modlitwy w święty dzień Paschy. Bracia ze Wschodu, jedyni którzy mieli zdanie przeciwne do reszty, podpisali". Cyt. za: R. Cantalamessa, *Pascha naszego zbawienia. Tradycje paschalne Biblii oraz pierwotnego Kościoła*, tłum. M. Brzezinka, Kraków 1998, s. 126. R. Cantalamessa, włoski teolog i kaznodzieja Domu Papieskiego

Problem ustalenia wspólnej (być może nawet stałej) dla całego chrześcijaństwa daty obchodzenia Wielkanocy pozostaje otwarty. Rozważany już przez niektórych autorów starożytnych w IV wieku, w naszych czasach został zasygnalizowany na nowo przez II Sobór Watykański[46] oraz – między innymi – w roku 1975 przez Ekumeniczną Radę Kościołów. Sugerowane terminy stałej daty Wielkanocy to niedziela po drugiej sobocie kwietnia (od 9 do 15 kwietnia) lub druga niedziela kwietnia (od 8 do 14 kwietnia).[47]

---

w latach 1980–2024, powołując się na ustalenia L. Duchesne'a (†1922), podkreśla, iż dekret pierwszego Soboru Powszechnego – w zacytowanej powyżej wersji – przez wieki pozostawał niejasny. Z reguły odnoszono go do sporu między Rzymem i kwartodecymanami. Tymczasem postanowienia soborowe odnośnie do daty Wielkanocy najprawdopodobniej nie dotyczyły już owej kontrowersji. To nie kwartodecymanie z Azji Mniejszej, którzy już praktycznie nie istnieli (a przynajmniej w IV wieku nie ma na ich temat żadnych wzmianek), stanowili problem. Zresztą, wszystkie Kościoły obchodziły już Paschę w niedzielę po 14 nisan. Problemem był natomiast sposób ustalania daty pierwszej wiosennej pełni księżyca i wyznaczanie rożnych dat obchodzenia Paschy w danym roku. Dotyczyło to zarówno korzystania przez niektóre Kościoły lokalne z obliczeń żydowskich (niejednokrotnie wadliwych), jak i komputu w samym Kościele. Taki stan rzeczy kolidował z wyznawaną przez cesarzy niezłomną zasadą jedności religijnej, która z kolei służyła jedności politycznej w ramach imperium. Ponadto zarówno cesarz Konstantyn, jak i wielu innych nie mogło zgodzić się z faktem, aby chrześcijanie w ustalaniu dorocznego obchodu śmierci Zbawiciela byli zależni od obliczeń żydowskich. Sobór Nicejski, obradujący pod protektoratem cesarza, zdecydował więc, aby wszystkie Kościoły zarzuciły starą żydowską rachubę i od Kościoła w Rzymie oraz Kościoła w Aleksandrii przyjęły nowy, ujednolicony sposób wyznaczania daty Wielkanocy. Zob.: tamże, s. 126–130; J. Naumowicz, *Geneza chrześcijańskiej rachuby lat. Historyczno-teologiczne podstawy systemu Dionizego Mniejszego*, Kraków 2000, s. 87–94; D. Brzeziński, *Paschalne tradycje pierwotnego Kościoła. Geneza, chronologia, kontrowersje, sens teologiczny*, w: *In fide et dilectione. Księga pamiątkowa dedykowana Jego Ekscelencji Księdzu Biskupowi Andrzejowi Wojciechowi Suskiemu, Pierwszemu Biskupowi Toruńskiemu, w dwudziestą rocznicę przyjęcia sakry biskupiej i sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, red. A. Nowicki, Toruń 2006, s. 31–36; o starożytnym kompucie paschalnym szczegółowo: H. Wąsowicz, *Chronologia średniowieczna*, Lublin 2016, s. 285–309.

46 Zob. *Konstytucja o liturgii świętej „Sacrosanctum Concilium"*. Dodatek: *Oświadczenie Powszechnego Soboru Watykańskiego II w sprawie reformy kalendarza*, 1, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje,* nowe tłumaczenie, Poznań 2002, s. 77.

47 Z inicjatywy Światowej Rady Kościołów i Rady Kościołów Bliskiego Wschodu w marcu 1997 roku w Aleppo w Syrii odbyły się rozmowy poświęcone ujednoliceniu daty obchodzenia Wielkanocy, w których uczestniczyli również przedstawiciele Papieskiej Rady ds. Jedności Chrześcijan. Zaproponowano wówczas, aby – począwszy od roku 2001, kiedy w całym chrześcijaństwie uroczystość przypadała na ten sam dzień (15 kwietnia) – obliczanie ruchomej daty Wielkanocy opierało się na najnowszych osiągnięciach astronomicznych. Komisja „Wiara i Ustrój" Światowej Rady Kościołów podjęła wysiłki zmierzające do określenia możliwości wspólnego świętowania Wielkanocy przez wszystkich chrześcijan. Zgodnie podkreślono, że różne praktyki w odniesieniu do daty świętowania Wielkanocy dzisiaj nie wynikają z różnic teologicznych,

Do wspólnego świętowania Wielkanocy nawoływał św. Jan Paweł II. „Zaledwie kilka tygodni temu – mówił na spotkaniu ekumenicznym w dniu 5 maja 2001 roku w katedrze Zaśnięcia Najświętszej Maryi Panny w Damaszku – mieliśmy szczęście obchodzić tego samego dnia święto Wielkanocy. Dla mnie ten szczęśliwy zbieg w roku 2001 oznaczał usilne zaproszenie Opatrzności skierowane do wszystkich Kościołów i wspólnot kościelnych, aby niezwłocznie powróciły do wspólnego obchodzenia świąt wielkanocnych, świąt nad świętami, centralnej tajemnicy naszej wiary. Lud nasz słusznie nalega, żeby obchodzenie Wielkanocy nie było przyczyną podziału. Od Soboru Watykańskiego II Kościół Katolicki popiera każdy wysiłek, zmierzający do przywrócenia wspólnych obchodów świąt wielkanocnych. Tymczasem ten proces wydaje się trudniejszy aniżeli przewidywano. Może konieczne jest zaplanowanie kolejnych etapów, aby przygotować umysły i serca do przyjęcia możliwego rozwiązania, akceptowanego przez wszystkich chrześcijan Wschodu i Zachodu? Do patriarchów i biskupów Bliskiego Wschodu należy wzięcie odpowiedzialności wobec swoich wspólnot w różnych krajach tego regionu. Na Bliskim Wschodzie może powstać i stamtąd się rozejść nowy poryw i nowa inspiracja w tym zakresie”[48].

Otwartość Kościoła Katolickiego na poszukiwanie ekumenicznego rozwiązania sprzyjającego wspólnemu świętowaniu zmartwychwstania Pana i ustalenie wspólnej daty Wielkanocy potwierdził papież Leon XIV podczas spotkania – w dniu 7 czerwca 2025 roku – z przedstawicielami Kościołów prawosławnych i innych niekatolickich Kościołów wschodnich, uczestniczącymi w sympozjum „Nicea i Kościół trzeciego tysiąclecia: ku jedności katolicko-prawosławnej”, zorganizowanym przez Papieski Uniwersytet św. Tomasza z Akwinu oraz Międzynarodowe Prawosławne Stowarzyszenie Teologiczne z okazji 1700-lecia Soboru Nicejskiego[49].

---

lecz z różnych sposobów określania daty Paschy chrześcijańskiej, co z kolei spowodowane jest stosowaniem różnych kalendarzy. Zob.: B. Nadolski, *Liturgika*, t. 2: *Liturgia i czas*, Poznań 1991, s. 56; *Kronika wydarzeń ekumenicznych (styczeń–czerwiec 1997)*, oprac. K. Karski, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 13(1997), nr 2, s. 157–158; J. Leśniewska, *Światowa Rada Kościołów po VIII Zgromadzeniu Ogólnym w Harare*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 15(1999), nr 2, s. 24; D. Brzeziński, *Paschalne tradycje pierwotnego Kościoła*, s. 36–37.

[48] Jan Paweł *II, Pielgrzymka śladami św. Pawła. Grecja–Syria–Malta (4–9 maja 2001)*, Kraków 2001, s. 68–69.

[49] Zob.: K. Bronk, *Leon XIV: jesteśmy otwarci na wspólne ustalenie daty Wielkanocy*, [on-line:] vaticannews.va/pl/papiez/news/2025-06/leon-xiv-jestesmy-otwarci-na-wspolne-ustalenie-daty-wielkanocy.html (11.07.2025).

PODSUMOWANIE

Aby odkupienie przyniesione przez Chrystusa realizowało się w każdym człowieku poprzez osobowe uczestnictwo w Tajemnicy Paschalnej, Misterium Paschalne musi być skutecznie, ale i dostrzegalnie obecne w Kościele. Liturgia Mistycznego Ciała Chrystusa, ześrodkowana wokół znaków czerpiących swą nadprzyrodzoną skuteczność z historycznych czynów Pana, jest właśnie tą zbawczą, skuteczną aktualizacją Misterium Paschalnego w czasie i przestrzeni.

Kilka z owych znaków, istotnych dla trwającego w Kościele jubileuszu zbawienia, wskazał papież Franciszek w bulli *Spes non confundit*. Nawiązując do hasła i przesłania Roku Jubileuszowego 2025 „Pielgrzymi nadziei", nazwaliśmy je „znakami nadziei".

Cała liturgia Kościoła jest czasoprzestrzenią nadziei. Największą nadzieją człowieka wierzącego jest osiągnięcie – po zakończeniu ziemskiego pielgrzymowania – wiecznego szczęścia w niebie. Nadzieję na realne spotkanie ze zbawiającym Bogiem, także już w doczesności, żywimy również, kiedy jesteśmy jeszcze pielgrzymami na ziemi. Dzięki liturgii Kościoła – poprzez jej sakramentalny i anamnetyczny wymiar – nadzieja ta staje się rzeczywistością: wszystkie wydarzenia zbawcze sprzed dwóch tysięcy lat są obecne tu i teraz za każdym razem, gdy sprawujemy świętą liturgię Kościoła. Obecność ta, czyniąc realną *hic et nunc* przeszłość, antycypuje jednocześnie eschatyczną przyszłość: Niebieskie Jeruzalem.

Bibliografia

Bonifacy VIII, *Bulla „Antiquorum habet"*, w: *Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, red. S. Głowa, I. Bieda, Poznań 1988, s. 450–451.

Bronk K., *Leon XIV: jesteśmy otwarci na wspólne ustalenie daty Wielkanocy*, [on-line:] vaticannews.va/pl/papiez/news/2025-06/leon-xiv-jestesmy-otwarci-na-wspolne-ustalenie-daty-wielkanocy.html (11.07.2025).

Brzeziński D., *Paschalne tradycje pierwotnego Kościoła. Geneza, chronologia, kontrowersje, sens teologiczny*, w: *In fide et dilectione. Księga pamiątkowa dedykowana Jego Ekscelencji Księdzu Biskupowi Andrzejowi Wojciechowi Suskiemu, Pierwszemu Biskupowi Toruńskiemu, w dwudziestą rocznicę przyjęcia sakry biskupiej i sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, red. A. Nowicki, Toruń 2006, s. 21–38.

Brzeziński D., *Rok jubileuszowy w Kościele. Podstawy biblijne i chrześcijański sens teologiczny*, w: *Pielgrzymi nadziei. Program duszpasterski Kościoła katolickiego w Polsce na rok 2024/2025. Zeszyt teologicznopastoralny*, red. W Musioł i in., Opole 2024, s. 49–68.

Cantalamessa R., *Pascha naszego zbawienia. Tradycje paschalne Biblii oraz pierwotnego Kościoła*, tłum. M. Brzezinka, Kraków 1998.

Dykasteria ds. Ewangelizacji, *Jubileusz 2025. Teksty liturgiczne*, Watykan 2024.

Franciszek, *Bulla ogłaszająca Jubileusz Zwyczajny Roku 2025 „Spes non confundit"*, w: *Pielgrzymi nadziei. Program duszpasterski Kościoła katolickiego w Polsce na rok 2024/2025. Zeszyt teologicznopastoralny*, red. W Musioł i in., Opole 2024, s. 13–32.

Jan Paweł II, *Pielgrzymka śladami św. Pawła. Grecja–Syria–Malta (4–9 maja 2001)*, Kraków 2001.

Karski K. (oprac.), *Kronika wydarzeń ekumenicznych (styczeń–czerwiec 1997)*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne" 13(1997), nr 2, s. 157–158.

Katechizm Kościoła Katolickiego, drugie wydanie poprawione, Poznań 2002.

Klemens VI, *Bulla „Unigenitus Dei Filius"*, w: *Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, red. S. Głowa, I. Bieda, Poznań 1988, s. 451–452.

Konstytucja o liturgii świętej „Sacrosanctum Concilium". Dodatek: *Oświadczenie Powszechnego Soboru Watykańskiego II w sprawie reformy kalendarza*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, s. 77.

Leśniewska J., *Światowa Rada Kościołów po VIII Zgromadzeniu Ogólnym w Harare*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne" 15(1999), nr 2, s. 24.

List Soboru w Nicei do Egipcjan, w: *Dokumenty soborów powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski*, t. 1: *(325–787) Nicea I, Konstantynopol I, Efez, Chalcedon, Konstantynopol II, Nicea II*, oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2001, s. 47–53.

Nadolski B., *Liturgika*, t. 2: *Liturgia i czas*, Poznań 1991.

Naumowicz J., *Geneza chrześcijańskiej rachuby lat. Historyczno-teologiczne podstawy systemu Dionizego Mniejszego*, Kraków 2000.

Oficjalna strona Jubileuszu Roku 2025, [on-line:] iubilaeum2025.va/pl.html (11.07.2025).

Penitencjaria Apostolska, *Dekret o uzyskaniu odpustu podczas Zwyczajnego Jubileuszu Roku 2025 ogłoszonego przez Jego Świątobliwość papieża Franciszka*, w: *Pielgrzymi nadziei. Program duszpasterski Kościoła katolickiego w Polsce na rok 2024/2025. Zeszyt teologicznopastoralny*, red. W Musioł i in., Opole 2024, s. 33–39.

Sobeczko H., *Liturgiczny wymiar obchodów Wielkiego Jubileuszu Roku 2000*, „Liturgia Sacra" 6(2000), nr 1, s. 5–21.

Sobór Nicejski I (325). Kanony, w: *Dokumenty soborów powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski*, t. 1: *(325–787) Nicea I, Konstantynopol I, Efez, Chalcedon, Konstantynopol II, Nicea II*, oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2001, s. 27–47.

Sokrates Scholastyk, *Historia Kościoła*, tłum. S. Kazikowski, oprac. E. Wipszycka, A. Ziółkowski, Warszawa 1986.

Szulist J., *Społeczne przesłanie Roku Jubileuszowego 2025*, „Teologia i Człowiek" 69(2025) nr 1, s. 33–46.

Wąsowicz H., *Chronologia średniowieczna*, Lublin 2016.

Weresa M., *Jubileusz 2025: przygotowanie Drzwi Świętych*, [on-line:] vatican-news.va/pl/watykan/news/2024-12/jubileusz-2025-przygotowanie-drzwi-swietych.html (11.07.2025).

Wit Z., *Aperite mihi portas. Drzwi w liturgii rzymskiej*, w: *Ut mysterium paschale vivendo exprimatur. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Helmutowi Janowi Sobeczce, dziekanowi Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, z okazji 60. rocznicy urodzin*, red. T. Dola, R. Pierskała, Opole 2000, s. 183–203.

Żak Ł., *Rzymskie celebracje liturgiczne Jubileuszu 1500 Roku*, „Poznańskie Studia Teologiczne" 45(2024), s. 115–134.